

Motivi krokodila na antičkim mozaicima

Ovaj rad se bavi analizom predstava krokodila na antičkim mozaicima, sa ciljem da se u kontekstu vremena i mesta njihovog nastanka, razmotri moguće simboličko značenje i objasni pojava izvesnih anomalija na predstavama njihovih tela. Serija obuhvata 30 Nilskih mozaika na kojima su predstavljeni krokodili, uz razne biljne, životinjske i antropomorfne motive, koji se javljaju od III veka p. n. e. do VI veka n. e. Može se uočiti da se simbolika koju krokodili imaju u egipatskoj, i kasnije rimskoj i ranovizantijskoj kulturi vremenom menja. Likovne i simboličke predstave su varirale, ali su krokodili životinje koje su uglavnom predstavljane u negativnom kontekstu. Veliki broj mozaičkih škola koje su se otvarale u Rimskom carstvu, mogući su uzrok različitih predstava krokodila.

Uvod

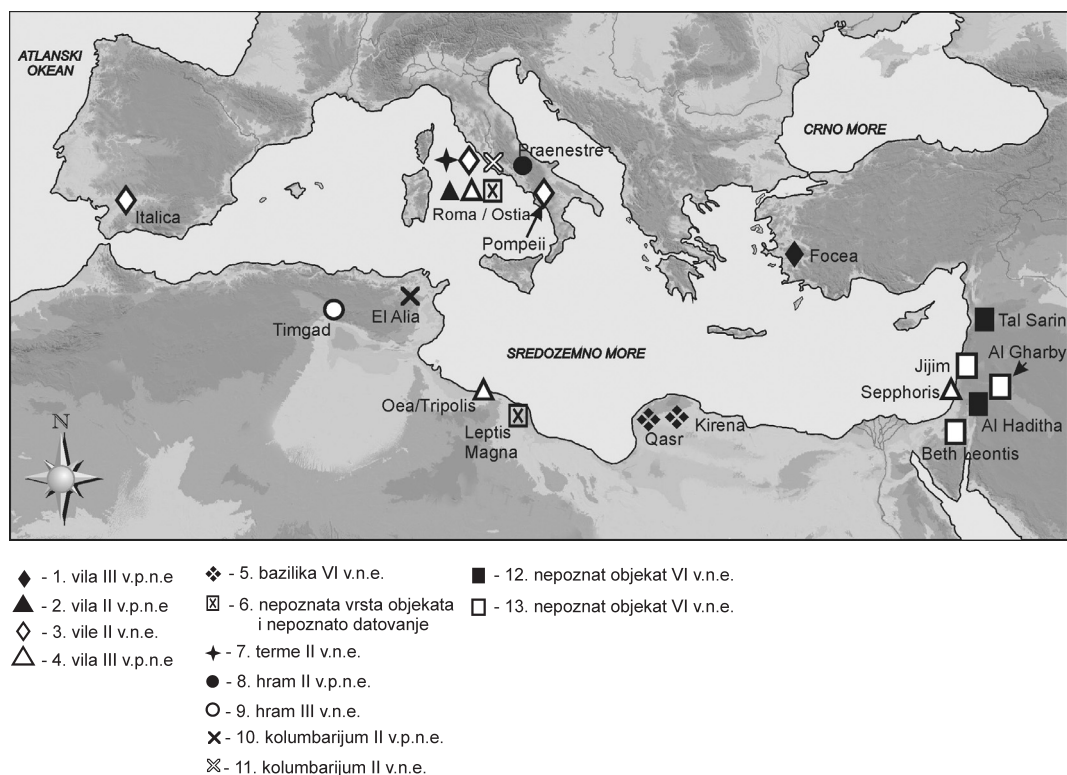
Krokodil je opasna grabljivica koja je u čoveku često budila poštovanje i strah. Tamo gde su poštovani, krokodilima su dizani hramovi i ulazili su u mitologiju kao božanska personifikacija, dok su drugi svoj strah od njih izražavali surovim hajkama. U svakom slučaju, krokodil je često nalazio svoje mesto u umetnosti drevnih naroda, pa njegove predstave nalazimo na različitim predmetima, u periodu od više hiljada godina. Došavši u dodir sa egipatskom kulturom, Rimljani počinju da stvaraju mozaike gde prikazuju Egipat, vrlo često unoseći u njih elemente svoje vizije te zemlje. Ovi mozaici danas nose naziv *Nilski mozaici*. Krokodil je sastavni deo ovih mozaika i njegova pojava se beleži na većini scena.

Cilj ovog rada bio je utvrđivanje vremena i prostora pojave mozaika sa predstavama krokodila, sagledavanje njihovog značenja i simbolike, kao i razloga prikazivanja određenih anomalija na njihovim telima. Celokupna građa prikupljena je kroz literaturu i putem Interneta. Predstave krokodila analizirane su kroz kriterijume njihovog prostornog i vremenaskog pojavljivanja, kao i konteksta nalaza. Posebna pažnja bila je usmerena na predstave i motive koje se javljaju oko krokodila, kao i njihovo simbolično značenje.

Ivana Dimitrijević (1994), Kneza Lazara 8, učenica 2. razreda Gimnazije u Zaječaru

Milan Savić (1993), selo Pepeljevac b. b. Kuršumlja, učenik 3. razreda Gimnazije u Kuršumlji

MENTOR:
dr Gordana Jeremić, Arheološki institut SANU, Beograd

Slika 1. Nalazi mozaika sa Nilskim scenama na kojima se pojavljuju krokodili (priredio: Vladimir Pecikoza)

Figure 1. Nilotic mosaics depicting crocodiles (arrangement: Vladimir Pecikoza)
 1 – villa III century BC; 2 – villa II century BC; 3 – villas II century AD; 4 – villa III century BC; 5 – basilica VI century AD; 6 – date and context unknown; 7 – thermae II century AD; 8 – temple II century BC; 9 – temple III century AD; 10 – columbarium II century BC; 11 – columbarium II century AD; 12 and 13 – context unknown VI century AD

Opis mozaika i analiza motiva

Analizirana serija materijala broji 30 antičkih mozaika sa predstavom krokodila. Loš kvalitet pojedinih fotografija i priloga otežavao je uočavanje pojedinih detalja na mozaicima, a time i njihovu analizu.

Predstave datiraju od III veka p. n. e. do VI veka n. e. Njihovo prisustvo se beleži na prostoru Male Azije (lokalitet Empirion – Foka), Bliskog Istoka (lokaliteti: Tal Sarin u Srijii, Jijim u Libanu, Zipori, Al Garbi i Bet Leontis u Izraelu, Al Haditha u Palestini), Severne Afrike (lokaliteti: Timgad u Alžiru, El Alia u Tunisu, Tripolis, Leptis Magna, Kasr i Kirena u Libiji), Italije (lokaliteti: Rim, Pompeja, Ostija, Palestrina) i Španije (lokalitet Italika) (slika 1).

Tabela 1. Arheološki lokaliteti sa kontekstom nalaza i datovanjem na kojima su pronađeni mozaici sa motivima krokodila

	Lokalitet	Provincija	Vrsta objekta	Datovanje
1	Focaea	Lidija	Vila	III vek p. n. e.
2	Praenestre	Latium	Hram	II vek p. n. e.
3	Pompeii	Kampanija	Vila	II vek n. e.
4	Roma	Latium	Vila	II vek n. e.
5	Ostia	Latium	Kolumbarijum	II vek n. e.
6	Ad Gallinas Albas	Latium	Vila	II vek n. e.
7	Italica	Betica	Vila	II vek n.e .
8	Ostia	Latium	Terme	II vek n. e.
9	El Alia	Afrika	Nepoznat	II vek n. e.
10	Nepoznat	Afrika	Nepoznat	III vek n. e.
11	Oea	Afrika	Vila	III vek n. e.
12	Sepphoris	Palestina	Vila	III vek n. e.
13	Roma	Latium	Vila	III vek n. e.
14	Timgad	Numidija	Nepoznat	III vek n. e.
15	Beth Leontis	Arabija	Nepoznat	IV-V vek n. e.
16	Al Gharby	Palestina	Nepoznat	IV-V vek n. e.
17	Jijim	Palestina	Nepoznat	IV-V vek n. e.
18	Qasr	Kireneka	Bazilika	VI vek n. e.
19	Qasr	Kireneka	Bazilika	VI vek n. e.
20	Al Haditha	Palestina	Nepoznat	VI vek n. e.
21	Tal Sarin	Sirija	Nepoznat	VI vek n. e.
22	Leptis Magna	Kireneka	Nepoznat	Nepoznat
23	Roma	Latium	Nepoznat	Nepoznat

Najveći broj mozaika registrovan je u vilama, mada se sreću u hramu, kolumbarijumu, termama i hrišćanskoj bazilici (tabela 1). Po tehnici izrade razlikujemo one koje su rađeni u polihromnom stilu i u crno-belom, kao i njihovim kombinacijama (tabela 2).

Na svim mozaicima krokodili su predstavljeni u okviru Nilskih scena. Jednu podgrupu karakterišu erotski motivi.

Nilske scene su rađene pretežno u polihromnoj tehnici i na njima razlikujemo životinjske, biljne i antropomorfne predstave. Najzastupljeniji životinjski motiv je nilski konj, a od ostalih sreću se patke, zmiје, mungosi, ribe, rakovi, krave, lame i ibisi. Biljni motivi su indijski lokvanj, trska, cveće, urne, papirusi i palme. Od antropomorfnih motiva najzastupljeniji su ljudi niskog rasta, koje ćemo u radu nazivati Pigmejima, ali se u manjem broju sreću i ljudi normalnog rasta.

Tabela 2. Arheološki lokaliteti sa opisom scena i tehnika izrade mozaika sa motivima krokodila

	Lokalitet	Vrsta predstave krokodila	Tehnika izrade	Datovanje
1	Focaea	U sklopu predstava flore i faune	Polihromatni	III vek p.n.e.
2	Praenestre	Žrtva lova	Polihromatni	II vek p.n.e.
3	Pompeii	U sklopu predstava flore i faune	Polihromatni	II vek n.e.
4	Roma	Žrtva lova (sa erotskim motivima)	Crno-beli	II vek n.e.
5	Ostia	Žrtva lova (sa erotskim motivima)	Crno-beli	II vek n.e.
6	Ad Gallinas Albas	Vreba pored čamaca (sa erotskim motivima)	Kombinovana	II vek n.e.
7	Italica	Napadač, žrtva lova (sa erotskim motivima)	Kombinovana	II vek n.e.
8	Ostia	Napadač	Crno-beli	II vek n.e.
9	Nepoznat	Napadač	Polihromatni	III vek n.e.
10	Oea	Žrtva lova	Polihromatni	III vek n.e.
11	Sepphoris	Žrtva lova	Polihromatni	III vek n.e.
12	Roma	Vreba pored čamaca (sa erotskim motivima)	Crno-beli	III vek n.e.
13	Qasr	Napadač	Polihromatni	VI vek n.e.
14	Qasr	U sklopu predstava flore i faune	Polihromatni	VI vek n.e.
15	Leptis Magna	Napadač	Polihromatni	Nepoznat
16	Roma	U sklopu predstava flore i faune	Polihromatni	Nepoznat

Krokodili na Nilskim scenama predstavljaju se kao napadači (slika 2), kao žrtve lova (slike 3 i 4) ili kao deo flore i faune. Jedino na erotskim scenama, krokodili vrebaju pored čamca sa Pigmejima (slika 5). Ovaj motiv beležimo u Laciju u okviru dve vile iz II i III veka n. e. Jedinstven je slučaj mozaik iz hrišćanske bazilike na lokalitetu Kasr, čija se predstava krokodila sa patkom na leđima ne može svrstati ni u jednu od ovih podela (slika 6).

Slika 2.
Kasr – krokodil
napada kravu (detalj)

Figure 2.
Qasr – crocodile
attacking a cow
(detail)

Slika 3.
Zipori – primer
fizičkih anomalija na
telu krokodila
(detalj)

Figure 3.
Sepphoris – an
example of
anomalies on the
body of a crocodile
(detail)

Slika 4.
Palestina – mozaik iz
hrama Fortune
Primigenije. Detalj:
lov na krokodile i
nilske konje

Figure 4.
Palestina – mosaic
from the Temple of
Fortuna Primigenia.
Detail: Crocodile and
hippopotamus hunt

Slika 5.
Rim – krokodili
vrebaju Pigmeje
zauzete orgijama
(detalj)

Figure 5.
Rome – crocodiles
lurking the Pygmies
occupied with orgies
(detail)

Kao napadači, krokodili se javljaju u II veku n. e., i prisutni su do kraja VI veka n. e. Ni ovde nije uočena neka pravilnost u prostornom pojavljivanju. Javljaju se svuda i u okvirima svih vrsta objekata.

Kao žrtve lova, krokodili se prvi put javljaju u hramu u Laciju, i nastavljaju da se pojavljaju na raznim mestima i u raznim objektima, sve do VI veka n. e. Kada su na Nilskim scenama krokodili predstavljeni kao žrtve, Pigmeji ih napadaju različitim oružjem: kamenom, kratkim noževima, lukovima i strelama, a brane se malim štitovima.

Nema određenog pravila u prostornom javljanju mozaika gde je krokodil deo flore i faune. Oni se javljaju na teritoriji celog Carstva, kako u hramovima, tako i u vilama. Međutim, ređe se sreću u periodu od III veka n. e. do VI veka n. e.

Krokodili na Nilskim mozaicima sa erotskim motivima javljaju se u II i III veku n. e. Svi su sa prostora Italije, i samo jedan iz Španije, dok ih na drugim prostorima u to vreme nema. Najviše ih je rađeno u crno-beloj tehnici, manji broj u kombinovanoj, a u polihromnoj tehnici nemamo ni jedan. Na ovim mozaicima preovlađuju antropomorfni motivi, pri čemu se prikazuju samo Pigmeji, a biljni i životinjski su zastupljeni u manjoj meri.

Na mozaicima sa erotskim motivima krokodili su predstavljeni zajedno sa Pigmejima. Na najvećem broju mozaika krokodili vrebaju Pigmeje i predstavljeni su pored njihovih čamaca. U drugom slučaju, krokodili postaju predmet lovine i na tim mozaicima Pigmeji igraju na krokodilima ili ih jašu i koriste se oružjem sa kružnim krajem, pri čemu se brane predmetima koji podsećaju na amfore.

Krokodili su na Nilskim scenama predstavljeni različitim bojama. Boja kože krokodila varira u raznim nijansama zelene, dok u III veku n. e.

dolazi do pojave crvene i plave boje u njihovom predstavljanju. Na mozaicima iz ranovizantijskog perioda zelenu boju zamenjuje siva, oker, žuta i crvena. Koža krokodila nije ni na jednom mozaiku u potpunosti verno prikazana. Posebno odskoču mozaici na kojima je koža potpuno glatka ili liči na riblju krljušt. One predstave krokodila kojima je koža predstavljena u potpunosti glatka, imaju žute mrlje po celoj koži ili poprečne šare preko leđa izvedene crvenom bojom. Koža krokodila na mozaicima sa erotskim motivima je takođe predstavljena vrlo raznoliko; čak na jednom istom mozaiku koža više krokodila može biti predstavljena različito. Na nekim predstavama krokodila izostaju ljuskavi zupci na repu. Rožnate ljuspe na leđnom regionu prikazane su poprečnim linijama koje menjaju dužinu u zavisnosti od perspektive. Stomačni region je takođe prikazan samo poprečnim linijama, osim na jednoj predstavi iz III veka n. e., gde je trbušni region jasno definisan jednom krivom. Na jednom mozaiku iz Italije iz II veka n. e., leđni i trbušni region nisu odvojeni i ceo trup životinje je išaran unakrsnim linijama.

Predstave krokodila se na mozaicima upadljivo razlikuju po svojim ekstremitetima i drugim delovima tela. U vezi sa njima je i najveći broj anomalija: pojava ušiju, skraćene njuške i odsustvo nozdrva, pogrešan broj prstiju na ekstremitetima, odsustvo zuba, dok su na nekim mozaicima

Slika 6.
Kasr – hrišćanski
mozaik: patka i
krokodil

Figure 6.
Qasr – Christian
mosaic: The duck and
the crocodile

krokodili prikazani nesrazmerno mali u odnosu na ostala bića. Ekstremiteti krokodila na erotskim mozaicima takođe se međusobno razlikuju. Debljina i broj prstiju variraju, neki na prednjim ekstremitetima nemaju lakatni zglobovi, beležimo pojavu ušiju, javljaju se skraćene njuške i odsustvo nozdrva, i na nekim mozaicima su i ovde krokodili nesrazmerno mali u odnosu na ostala bića. Za razliku od ostalih, svi krokodili na mozaicima sa erotskim scenama imaju zube.

Diskusija

Najstariji mozaik iz III veka p. n. e. pronađen je na prostorima Male Azije na lokalitetu Foka, antički Empirion (Picard i Stern 1965: 31). Izveden je u polihromnoj tehnici. Poznato je da je ova tehnika u rimskom svetu predstavljala nastavak helenističke tradicije, što ukazuje na veliki uticaj helenizma na rimsku državu. Avgustovo osvajanje Egipta 32. godine n.e. dovelo je do pretvaranja Egipta u rimsku provinciju, kao i do mešanja rimske kulture sa egipatskom (Clarke 2003). Istočne provincije poprimaju Nilske scene, nešto kasnije, u III veku n. e.

Mozaik je bio veoma popularan u rimskom svetu. Veliki broj naruđbina doveo je do stvaranja mozaičkih škola, u početku samo u velikim gradovima, dok kasnije nastaju i lokalne radionice. Jedna od poznatijih škola bila je u Kartagini (Dunbabin 1978: 21). Ona je imala svoje putujuće radnike i lokalne radionice. Mozaičarske putujuće grupe mogle su da broje od 50 do 140 ljudi, što je pospešilo brzinu izrade. Lokalne radionice imale su za zadatak izradu mozaika u udaljenim mestima (Dunbabin 1978: 21). Tako je možda i mozaik iz Tripolisa delo jedne od takvih lokalnih radionica, uzimajući u obzir da je ovaj grad poprilično udaljen od Kartagine.

Način izrade mozaika se vremenom menjao, što ustvari znači da su se menjale tehnike koje su umetnici koristili za izradu mozaika. Jedna od njih je i monohromna tehnika (crno-bela), koja je, kao kontrast bogatom koloritu koji joj je prethodio, u određenom vremenskom periodu predstavljala trend. Crno-bela tehnika bila je u velikoj meri zastupljena na prostorima Italije i Španije (Clarke 1979: 140). Upravo tom tehnikom su rađeni mozaici sa predstavama krokodila koji se javljaju tokom II i III veka n. e. Tome svedoče i mozaici sa predstavama krokodila koji su u tim oblastima pronađeni.

Pre nego što se krene na analizu značenja krokodila, treba ukratko navesti značenja motiva koji najčešće prate krokodila. Motiv nilskog konja se najčešće pojavljuje uz predstave krokodila. Nilski konj je prema jednoj od verzija u egipatskoj mitologiji naklonjen bogu Setu i oličje je negativnih sila i neprijatelj je čoveka (Gerbran i Ševalije 2004: 606), pa je zato često prikazivan kao predmet lova, odmah uz krokodila. Ždralovi su često

povezivani sa Pigmejima, sa kojima su često u sukobu, što ima mitološku podlogu (Ael. Ann. 860). Inače ždral ima mnogo značenja, od kojih navodimo neke koja se mogu uklopiti sa Nilskim scenama. Oni mogu biti simbol čistote, lepote, radosti, sreće ali i nespretnosti. Poznati su po svom ljubavnom plesu i verovalo se da su oni naučili čoveka govoru (Gerbran i Ševalije 2004: 1131-1132). Patke imaju običaj da su stalno sa svojim partnerom i kada plivaju, oni to rade izuzetno usklađeno zbog čega su simbol sklada i harmonije (Gerbran, Ševalije 2004: 674). Biljka koja se javlja na gotovo svim Nilskim mozaicima je lokvanj. Prema Herodotu u Egiptu postoje dve vrste lokvanja (ili lotusa), i od njegovog semenja pravi se hleb, a koren se koristi u ishrani. Lokvanj ima relativno nepromenljivo značenje i simbol je lepote, nepobedivog života (Gerbran i Ševalije 2004: 508; Her. Ann. 92). Treba napomenuti da se termin „Pigmeji” u ovom radu odnosi na ljude niskog rasta koji su predstavljeni na pojedinim mozaicima. Međutim, ovaj termin je savremen, nigde se ne koristi u antičkoj literaturi, i narod koji se pod ovom rečju podrazumeva danas nema veze sa narodom o kome govore Elijan, Plinije i drugi. Umesto termina „Pigmeji”, za označavanje patuljastog naroda u originalnoj antičkoj literaturi koriste se termini „Tentiriti” i „Ombite”. Tentiriti se i kod Plinija i kod Elijana navode kao veliki neprijatelji krokodila, a Plinije dodatno napominje da su niskog rasta, i govori o mržnji Tentirita prema krokodilima. Proganjanja, koja su rezultat te netrpeljivosti Tentirita prema krokodilima, a koja je Plinije opisao možemo prepoznati na nekim mozaicima (Tac. Ann. I: 64; Ael. Ann. 566). Elijan navodi da Ombite poštuju krokodile kao božanstvo, ali ne govori o njihovom rastu (Ael. Ann. 566). U svakom slučaju, ljudi patuljastog rasta se najčešće pojavljuju na Nilskim mozaicima, mada ih ima i u drugim umetničkim formama (kao što su freske) i verovalo se da donose sreću, bili su u vezi sa Ozirisom i Besom, značili su plodnost, a korišćeni su i kao personifikacija Egipćana (Gerbran, Ševalije 2004: 508).

Krajem III veka p.n.e. Rimljani počinju ratove protiv grčkih zemalja. Izvesno je da su tada preko Grka, koji su tada već vekovima bili u bliskim odnosima sa Egipćanima, prvi put došli u kontakt sa egipatskom kulturom, koju su doživeli i predstavljali na svoj način. Prvi mozaik sa motivom krokodila javlja se baš u ovom periodu, u rimskoj vili na prostoru današnje Turske (lokalitet Foka). Kada se uzmu u obzir motivi koji su izbegli oštećenje, ova rana predstava krokodila koji otvorenih ustiju pliva ka ribi ne deluje kao da ima mnogo simbolike. Izgleda da je ovo jednostavno dekorativna predstava rečne faune. Takođe izostaju pojedini nilski motivi kao što su lokvanj, patka ili nilski konj, što dovodi u pitanje i samu činjenicu da se radi o Nilskom mozaiku.

Ali u II veku p. n. e., u vreme Sulinog režima, koji je poznat po svojoj naklonosti prema egipatskoj kulturi, pojavljuju se dva krokodila na

velikom mozaiku u Palestrini u ogromnom hramu boginje Fortune Primi-genije (Dunbabin 1999: 49). Posmatrač koji se nalazi u Izidinom hramu, gledajući ove krokodile koji beže od strela pre bi pomislio na poznati egi-patski običaj, nego na simboličko značenje krokodila. I tako dolazi do velike promene u značenju krokodila: od motiva čisto dekorativnog karaktera, krokodil, udružen sa drugim motivima, polako postaje simbol rimske ideje o udaljenom Egiptu kao egzotičnoj i idiličnoj zemlji.

Patka na leđima krokodila sa ranohrišćanskog mozaika koja je simbol sklada, jedinstva, čistote, bez straha stoji na leđima krokodila i iako je krokodilu realno potrebno malo snage da napadne patku i skloni je sa sebe, to se ne dešava. Zato on ovde može predstavljati zlo koje je ukro-ćeno u miru, bez uništenja, fizičku snagu koja je i protiv volje podređena duhovnoj. Situacija na drugom mozaiku u velikoj meri podseća na jednu antičku scenu iz Pompeje, samo sa seljakom na mestu Pigmeja i kravom na mestu magarca, dok je krokodil opstao (Picard i Stern 1965: 139). Nez-grapni potez seljaka koji hvata kravu za rep i krava sagnuta ka vodi sa namerom da pije, ukazuju na iznenadni napad. Krokodil ovde najverovat-nije simbolizuje zlo koje napada brzo i iz potaje, kada se čovek najmanje nada, i tako postaje personifikacija zla. Da na hrišćanskom mozaiku kro-kodil simboliše zlo, potvrđuje i činjenica da se u tom periodu krokodil više nije prikazivan kao žrtva.

U II veku n. e. dolazi do pojave crno-belih mozaika u Italiji i do po-jave erotskih motiva. Promena forme nema veze sa motivima, već je u skladu sa umetničkim tendencijama Rima u to vreme. U erotskim scena-ma, koje često imaju i humoristički karakter, gube se ili stavljaju po strani neki nilski motivi, a Pigmeji i njihovi postupci dolaze u prvi plan. Autori ovim scenama ne pridaju preveliki značaj, neki čak kažu da nemaju ni-kakvo dublje značenje osim da zabave posmatrača (Clarke 2003: 321). Po-stoji više objašnjenja koja bi mogla da dođu u obzir. Moguće je da se krokodil i nilski konj zadržavaju, jer bi predstava izgubila nilski karakter bez scene lova na njih. Prema drugoj teoriji, erotске scene su simbol Marka Antonija i Kleopatre (Bricault i Versluys 2007: 173). Ako bi to bilo tačno, i ovi mozaici zaista imaju političku podlogu, onda bi se uporno pojavljivanje krokodila koji ih vreba moglo protumačiti kao Oktavijan Avgust. Međutim, smatramo da je to malo verovatno, prvenstveno zato što na mozaicima nema ničeg što bi moglo da imenuje baš njih dvoje, i zato što se ovi motivi javljaju dva veka nakon njihove smrti. Stoga, smatramo da je verovatnije da je cela kompozicija razvratnih Pigmeja u čamcu i kro-kodila pored njega mogla značiti opšte upozorenje umetnika na opasnost koja vreba one koji se predaju čulnim zadovoljstvima. Kako je to tada bila pojava koja je uhvatila maha u društvu, možda se to odnosi i na samo

Carstvo, koje je u I i II veku n. e. živi lagodno, apatično za sopstvenu sudbinu, a polako i sigurno ekonomski slabi (Rostovcev 2004: 491-492).

Već pri prvom pogledu na ove mozaike, uočavaju se anomalije na telima krokodila. Neke anomalije, kao što su nesrazmera veličine tela i čudni ekstremiteti, možemo opravdati umetničkom stilizacijom. Anomalije se javljaju od samog početka – najraniji mozaik prikazuje krokodila potpuno glatke kože i bez prednjih ekstremiteta. Na pitanje zašto je to tako, jedan od odgovora može biti da pojedini mozaičari nisu bili u potpunosti upoznati sa fizičkom građom krokodila, pošto krokodila kao životinjske vrste nema u Evropi. Ako već nisu mogli da uživo vide životinju, oni su do tih podataka mogli doći samo u knjigama. Kako je poznato da su umetnici bili pismeni, postavlja se jedino pitanje dostupnosti potrebne literature. Istorijski izvori kažu da je literatura bila u početku dostupna samo eliti, a kasnije, negde nakon vladavine Oktavijana Avgusta i širim narodnim masama, čak i u najudaljenijim provinciskim gradovima (Harris 1989: 272-273; Arijes i Dibi 2000: 24). Dakle, neznanje je teško moglo biti uzrok ovoj pojavi. Postavlja se pitanje zašto bi onda pismeni umetnik, koji je, možda uz malo truda, mogao doći do pismenih informacija ili koji je živeo u Africi, prirodnoj postojbini krokodila, predstavio na mozaiku ovu životinju sa dugim ušima i glatkom kožom. Takođe je nejasno zašto čovek, koji je dovoljno bogat da ima da plati mozaik, dakle pripadnik aristokratije i obrazovanog sloja, želi prikaz takve „nedefinisane” životinje u svom domu. Veliki broj mozaičkih škola i veliki broj ljudi koji su učestvovali u njegovoj izradi mogao je doprineti ovoj pojavi, mada je ovo slučaj u podužem vremenskom periodu. Sve ovo navodi na pomisao da su ti atributi krokodilima bili pripisivani u nekim usmenim predanjima ili legendama za koje je konstatovano da su bile vezane za običaje i lov na krokodile i egzotične životinje u Egiptu. Dodavanje ušiju moglo bi takođe da se objasni kao ukazivanje umetnika na dobar sluh životinja, jer se sasvim dobro snalaze u zamršenim šikarama svojih staništa, gde i dobar vid može biti ometen rastinjem. Isto tako, neki krokodili sa zasukanim ušima deluju opasnije. Glatka koža je vrlo zbunjujuća pojava, i sa njome krokodili podsećaju na guštere, čemu je možda umetnik pribegavao kada nije mogao ili želeo da sazna više o izgledu krokodila. Nedostatak zuba mogli smo uočiti samo na ranovizantijskom mozaiku (slika 6), u novoj formi umetnosti, gde je fizički izgled bio drugorazredna briga umetnika. Ipak, kada, i ako je već umetnik predstavljao zle sile krokodilom, nelogično je da izostavi zube, koji inače štrče iz usta krokodila i kada su im vilice sklopljene, i doprinose njegovom opasnom izgledu.

Zaključak

Sagledavanjem mozaika sa predstavama krokodila može se doći do nekoliko zaključaka. Posmatrajući prostore na kojima se sreću mozaici, zaključujemo da takve scene nisu bile zastupljene podjednako na teritoriji celog Rimskog carstva, ali da se konstatno javljaju od III veka p.n.e. do VI veka n. e. Najčešći su u V veku n. e., a najmanje ih ima u I veku n. e. Pretpostavljamo da forma, to jest tehnika u kojoj je mozaik izrađen nema veze sa motivima prikazanim na mozaiku, i da je ona samo pratila umećničke tendencije. Beležimo da u II veku n.e. dolazi do većih promena na mozaicima sa predstavama krokodila, javljajući se u novoj tehnici i zajedno sa erotskim scenama. U rimskom svetu mozaik je bio veoma popularan, i otvarale su se mnoge škole i radionice da bi pospešile brzinu izrade mozaika. Stoga se može pretpostaviti da različite predstave krokodila, predstavljaju posledicu delanja mnogih škola, koje su radile svaka po svojim principima i knjigama uzoraka, velikog broja ljudi koji su radili na jednom mozaiku, kao i određenih legendi vezanih za krokodile.

Simbolika krokodila na rimskim Nilskim mozaicima varira u toku vremena, ali se može reći da su krokodili uglavnom stajali u negativnom kontekstu. Kod Rimljana je negativna konotacija krokodila u drugom planu. Krokodili su ili u sklopu dekorativnog rečnog pejzaža, ili se javljaju kao neizbežni deo takozvanih Nilskih scena sa slikama poznatog egipatskog običaja. Predstave ovog običaja Rimljani su koristili kao simbol Egipta. Krokodil u erotskim scenama stoji u jasnom kontrastu u odnosu na razvratne Pigmeje, verovatno kao neka vrsta upozorenja i simbol opasnosti koja vreba čoveka kada podleđe poroku. U ranom hrišćanstvu, krokodil se koristi kao simbol sirove snage, licemerja i zla.

Zahvalnost. Zahvaljujemo se dipl. klasičnom filologu Lenče Radosavljević, profesorki latinskog iz Medicinske škole u Zaječaru i dipl. maš. ing. Slobodanu Petroviću koji su nam svojim stručnim savetima i smernicima pomogli u prevođenju stručnih termina na strane jezike.

Građa

http://modestine4.blogspot.com/2009_05_12_archive.html

http://www.casalepraeeneste.com/Pagine/Info%20culturali_eng.html

http://www.flickr.com/photos/h_savill/2505640296/sizes/l/in/photostream/

http://www.ostia-antica.org/regio3/9/9-13_18.jpg

<http://www.artres.com/c/htm/PrintableThumb.aspx?Base=SEA&Box=&E=22SIJM50Z250J&Pass=&TTtitle=Search%20result&Page=1&DocPerPage=200>

<http://www.livius.org/io-iz/italica/italica2.html>

<http://www.ostia-antica.org/regio2/4/4-2.htm>
<http://www.flickr.com/photos/mharrsch/543137841/sizes/l/in/photostream/>
<http://www.flickriver.com/photos/tags/pigmeos/interesting/>
<http://www.lessing-photo.com/dispimg.asp?i=08040524+&cr=3&cl=1>
<http://www.artres.com/c/htm/PrintableThumb.aspx?Base=SEA&Box=&E=22SIJM50Z2250J&Pass=&TTtitle=Search%20result&Page=1&DocPerPage=200>
http://www.livius.org/q/qasr_libya/qasr_libya2.html
<http://www.flickr.com/photos/sebastiagiralt/2766244722/>
<http://www.flickriver.com/photos/tags/pigmeos/interesting/>
<http://www.the-colosseum.net/games/safari.htm>
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/NileCrocodile-SRG001c.jpg>

Literatura

- 1848-49. *Plyni's Natural History* (translated by Philemon Holland). Liverpool: Leicester Square
- Arijes F., Dibi Ž. 2000. *Istorija privatnog života I*. Beograd: Clio.
- Bricault L., Versluys M. J., Meyboom G. P. 2007. *Nile into Tiber, Egypt in Roman World*. Boston: Zeiden
- Burns E. M., Ralph P. L. 1986. *World civilizations*. New York, London: Norton & Company
- Clarke J. R. 1979. *Roman Black-and-White Figural Mosaics*. New York: University Press
- Clarke J. R. 2003. *Art in the lives of ordinary Romans : visual representation and non-elite viewers in Italy, 100 B.C. – A.D. 315*. London: University of California Press
- Dunbabin K. M. D. 1978. *The Mosaics of Roman North Africa. Studies in iconography and Patronage*. Oxford: Clarendon Press.
- Dunbabin K. M. D. 1999. *Mosaics of the Greek and Roman World*. Oxford: Clarendon Press
- Foley J. 1993. *The Guinness Encyclopedia of Signs and Symbols*. London: Guinness publishing
- Gerbran A., Ševalije Ž. 2004. Krokodil. U *Rečnik simbola* (ur. S. Stojanović i F. Petrinović). Beograd: Stilos, str. 429-430.
- Graves R. 1968. Sebek. U *New Larousse encyclopedia of Mythology* (ur. F. Guirand). Crescent Books, str. 33.
- Harris W. V. 1989. *Ancient literacy*. London: Cambridge University Press.
- Janson H. W. 1996. *Istorija umetnosti*. Beograd: Prosveta
- Jovanović J. 2007. *Životinje*. Beograd: Mladinska knjiga
- Picard M. G., Stern M. H. 1965. *La Mosaïque Greco-Romaine*. Paris: Editions du centre national de la recherche scientifique.
- Rostovcev M. 2004. *Istorija starog sveta*. Beograd: Familet
- Silioti A. 1999. *Drevni Egipat*. Zagreb: Mozaik knjiga

- Šo I. 2004. *Oksfordska istorija Starog Egipta*. Beograd: Klio
- Ael. Ann. = Aelianus Claudius. 1750. *De Natura Animalium libri XVII* (ur. A. Gronovio). Basilea: Joh. Ludov. Brandmullerum
- Her. Ann. = Herodotus. 2003. *Herodotova istorija* (prevod M. Arsenić). Beograd: Dereta
- Tac. Ann. = Tacitus Publius Cornelius. 1909. *The Annals of Tacitus*, Books XI–XVI (translated by G. G. Ramsay). London: John Murray

Ivana Dimitrijević and Milan Savić

Motif of Crocodile in Ancient Roman Mosaics

The crocodile has often been depicted in the arts of ancient peoples, so the motives of crocodile can be found on many objects, within the period of a few thousand years. After having been brought to contact with Egyptian culture, Romans began to create mosaics representing their vision of Egypt, all of which are named Nilotic mosaics. The motif of the crocodile is a frequent component of these mosaics. This paper is an attempt to determine time and range of presence of mosaics depicting crocodiles, observation of their symbolic meaning and explanation of certain anomalies detected on the bodies of depicted crocodiles. Data was collected from the Internet and literature, and was analysed on the basis of historical and archaeological context. Total number of representations is 30. Mosaics date from the 3rd century BC, until 6th century AD. They are present during this period in the area of the whole Empire, without following any particular order, in many kinds of buildings (villa, columbarium, thermae, temple) and in all of the techniques. The motif of the crocodile is surrounded by animal, floral and anthropomorphic motifs. In Nilotic scenes, crocodiles are represented as victims of hunting, attackers or as part of Nilotic landscape. Only in Nilotic scenes with erotic elements, crocodiles are represented lurking at the side of the boats that carry Pygmeis. Anomalies on the bodies of the crocodiles are a too smooth skin (which is in neither of mosaics completely truly depicted), the appearance of ears, a too short muzzle and the absence of nostrils, a wrong number of fingers on the extremities, the absence of teeth and the size of body disproportional to the other beings in the mosaic. A group within Nilotic mosaics contains erotic elements, so we named them Erotic scenes. In these mosaics, anthropomorphic motives prevail over the animal and floral ones which are put aside or eliminated. In most of these mosaics crocodiles are depicted lurking Pygmeis in the boats. In other cases, Pygmies attack them with different weapons. Based on the results, we concluded that

Nilotic mosaics with motifs of crocodiles were not equally spread over the Empire, but they were constantly present in Roman world from the 3rd century BC until the 6th century AD. We suppose that anomalies are the consequence of a great number of mosaic workshops which all worked after their own principles and sample books, a great number of people who worked on a single mosaic, and possible legends and tales related to crocodiles as well. Symbolic meaning of crocodile varies during time, but we can say it is mostly negative. During the ancient Rome, the negative context of crocodile is suppressed; crocodile is either part of an image with only decorative function, or it participates inevitably in a famous Egyptian custom, which symbolised Roman idea of Egypt as an idyllic and exotic country. The crocodiles in Erotic scenes stand in clear contrast with dissolute Pygmies, and probably stands for warning, symbolising danger that lurks all those who succumb to vice. In early Christianity especially, the crocodile was used as a symbol of raw force, hypocrisy and evil.

